

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

HOÀNG THỊ NGUYỆT

**MỘT SỐ MÔ TÍP TIÊU BIỂU
TRONG TRUYỆN CỔ TÍCH THẦN KÌ TÀY - THÁI**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

THÁI NGUYÊN - 2017

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

HOÀNG THỊ NGUYỆT

**MỘT SỐ MÔ TÍP TIÊU BIỂU
TRONG TRUYỆN CỔ TÍCH THẦN KÌ TÀY - THÁI**

Chuyên ngành: Văn học VN

Mã số : 60.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. NGUYỄN THỊ MINH THU

THÁI NGUYÊN - 2017

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu nêu trong luận văn là trung thực. Những kết luận khoa học của luận văn chưa từng được ai công bố trong bất kì công trình nào khác.

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Nguyệt

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành và sâu sắc tới cô giáo hướng dẫn là **TS. Nguyễn Thị Minh Thu** - người đã tận tình hướng dẫn, động viên, tạo điều kiện tốt nhất cho em trong suốt quá trình thực hiện luận văn.

Em xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo, cán bộ khoa Ngữ Văn, đặc biệt là các thầy cô đã nhiệt tình giảng dạy khoá 23 chuyên ngành Văn học Việt Nam, các cán bộ khoa Sau đại học trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên đã dạy dỗ, tạo điều kiện cho em trong quá trình học tập.

Tôi vô cùng cảm ơn sự quan tâm và ủng hộ của gia đình, bạn bè. Đó chính là nguồn động viên tinh thần rất lớn để tôi theo đuổi và hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên ngày 10 tháng 4 năm 2017

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Nguyệt

MỤC LỤC

Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	3
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	8
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	8
5. Phương pháp nghiên cứu	8
6. Đóng góp của đề tài	9
7. Bố cục của đề tài.....	10
Chương 1: MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN VÀ THỰC TẾ CÓ LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI	11
1.1. Khái niệm truyện cổ tích và truyện cổ tích thần kỳ.....	11
1.1.1. Khái niệm truyện cổ tích	11
1.1.2. Khái niệm truyện cổ tích thần kỳ	12
1.2. Khái niệm chính diện, nhân vật phản diện	13
1.2.1. Khái niệm nhân vật chính diện.....	13
1.2.2. Khái niệm nhân vật phản diện	15
1.3. Khái niệm mô típ và việc nghiên cứu truyện cổ tích từ mô típ.....	16
1.3.1. Khái niệm mô típ	16
1.3.2. Việc nghiên cứu truyện cổ tích từ mô típ	18
1.4. Dân tộc Tày, Thái và truyện cổ tích Tày, Thái.....	18
1.4.1. Dân tộc Tày và truyện cổ tích Tày	19
1.4.2. Dân tộc Thái và truyện cổ tích Thái	21
Chương 2: MÔ TÍP TIÊU BIỂU LIÊN QUAN ĐẾN NHÂN VẬT CHÍNH DIỆN	27
2.1. Mô típ kết hôn.....	28
2.1.1. Khảo sát chung	28

2.1.2. Các dạng thức của mô típ kết hôn	30
2.1.3. Cội nguồn, ý nghĩa của mô típ.....	38
2.2. Mô típ vật thần trợ giúp	38
2.2.1. Khảo sát chung	38
2.2.2. Các loại vật thần trợ giúp	40
2.2.3. Cội nguồn, ý nghĩa của mô típ vật thần trợ giúp.....	46
2.3. Mô típ hoá thân.....	47
2.3.1. Khảo sát chung	47
2.3.2. Các dạng thức của mô típ hoá thân	48
2.3.3. Cội nguồn, ý nghĩa của mô típ hoá thân.....	55
Chương 3: MÔ TÍP TIÊU BIỂU LIÊN QUAN ĐẾN NHÂN VẬT	
PHẢN DIỆN.....	58
3.1. Mô típ vay mượn, tráo đổi, chiếm đoạt	59
3.1.1. Khảo sát chung	59
3.1.2. Các dạng thức vay mượn, tráo đổi, chiếm đoạt.....	61
3.2. Mô típ bất chước không thành công.....	67
3.2.1. Khảo sát chung	67
3.2.2. Các dạng thức của mô típ bất chước không thành công.....	70
3.2.3. Nguồn gốc, ý nghĩa.....	75
3.3. Mô típ cướp vợ	75
3.3.1. Khảo sát chung	75
3.3.2. Các loại đối tượng trong mô típ cướp vợ	76
3.4.3. Nguồn gốc, ý nghĩa của mô típ cướp vợ	79
KẾT LUẬN.....	81
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	84
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Truyện cổ tích Việt Nam là một viên ngọc quý trong kho tàng văn học của nước nhà. Truyện cổ tích không chỉ phản ánh giấc mơ đẹp của nhân dân mà nó còn lưu giữ nền văn hoá của dân tộc qua các thời đại. Bên cạnh đó, truyện cổ tích còn phản ánh đời sống tinh thần của con người. Ta tìm thấy tất cả những tâm tư, tình cảm, khát vọng, mong ước của con người qua những câu chuyện bay bổng, kì ảo, hấp dẫn. Thông qua thế giới của truyện cổ tích, người đọc hoàn toàn có thể tìm hiểu được các giai đoạn phát triển văn hoá của dân tộc mình một cách đầy đủ, chi tiết và sinh động. Dù thời đại có phát triển đến đâu thì truyện cổ tích vẫn có một vị trí, vai trò rất quan trọng trong đời sống con người. Đó là mạch nguồn nuôi dưỡng tình cảm, đạo đức của con người, giúp con người sống đẹp hơn. Do vậy, việc quan tâm, nghiên cứu truyện cổ tích là một việc làm hết sức ý nghĩa. Truyện cổ tích có ba loại là truyện cổ tích thần kỳ, truyện cổ tích sinh hoạt và truyện cổ tích loài vật. Trong đó, truyện cổ tích thần kỳ là bộ phận quan trọng và tiêu biểu nhất.

Làm nên giá trị và diện mạo của kho tàng truyện cổ tích các dân tộc Việt Nam nói chung và truyện cổ tích các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc không thể không kể đến sự đóng góp của truyện cổ tích hai dân tộc Tày và Thái. Số lượng truyện cổ tích của hai tộc người này phong phú, phản ánh tư tưởng chính trong truyện cổ tích các dân tộc, đó là ước mơ và niềm tin về hạnh phúc cho những con người bất hạnh, bé nhỏ trong xã hội như người mồ côi, người em út, người con riêng, người đội lốt xấu xí. Phần lớn những câu chuyện này được lưu truyền và tồn tại ở những vùng cư trú của người Tày và người Thái ở vùng Đông Bắc bao gồm các tỉnh Lai Châu, Lào Cai, Yên Bái, Thái Nguyên, Hoà Bình.

Điều kiện tự nhiên nơi đây vừa có phần hùng vĩ thơ mộng, vừa có phần khắc nghiệt, hiểm trở đã chi phối đời sống văn hoá - xã hội trong đó có truyện cổ tích. Truyện cổ tích Tày, Thái có lẽ ban đầu được chuyển thể từ truyền thuyết

và thần thoại. Nét tư tưởng phổ quát trong cốt tích của hai dân tộc này là con người trong đấu tranh với thiên nhiên và trong đấu tranh với xã hội. Các nhân vật cốt tích in đậm bản sắc tộc người. Đó là những chàng trai khoẻ mạnh, những dũng sĩ tài ba trong lao động, diệt yêu tinh, cứu giúp người nghèo, mở núi, khai sông. Cuối cùng, họ đều trở thành những vị quan, những ông hoàng, vị vua tốt của người Tày, Thái. Các nhóm truyện cốt tích này được hình thành sớm, có nội dung phản ánh những loại người tiêu biểu trong xã hội có giai cấp như: truyện về người mồ côi, truyện về người thần kỳ đội lốt, truyện người con gái riêng, truyện người em,...

Cũng có thể thấy, kho tàng truyện cốt tích của người Việt đã thu hút được sự quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu với những công trình khá đồ sộ. Những năm gần đây, giới nghiên cứu đã chú ý hơn tới mảng truyện cốt tích của các dân tộc thiểu số phía Bắc. Tuy nhiên, sự chú ý, quan tâm đó chưa được nhiều, chưa xứng đáng với giá trị của bộ phận văn học này. Những nghiên cứu chuyên biệt, hệ thống về truyện cốt tích dân tộc Tày, Thái vẫn chưa có thật nhiều kết quả đáng kể. Vì vậy, nghiên cứu “Một số mô típ tiêu biểu trong truyện cốt tích thần kì Tày, Thái” là một việc làm cần thiết và có ý nghĩa. Bởi nghiên cứu, tìm hiểu đề tài này giúp mọi người vừa hiểu được những đặc trưng riêng của truyện cốt tích của người Tày, Thái vừa thấy được những nét đặc trưng chung của mảng truyện cốt tích dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc nước ta. Từ đó, người miền xuôi thêm hiểu biết về đời sống, tâm tư, tình cảm của đồng bào ta ở miền ngược, nơi mà vốn xa cách với đại đa số người Kinh cả về khoảng cách địa lý và văn hoá. Hiểu biết về cuộc sống, tâm hồn của các dân tộc thiểu số sẽ giúp chúng ta có cái nhìn trân trọng, thương yêu, thắt chặt thêm tình đoàn kết giữa các dân tộc anh em.

Hiện nay, khi nghiên cứu truyện cốt tích, giới nghiên cứu chú trọng đến nghiên cứu mô típ của truyện. Mô típ là một đơn vị cơ bản cấu tạo cốt truyện của truyện cốt tích nên khi nghiên cứu mô típ là tìm hiểu truyện cốt tích từ góc

độ hình thái học, một phương diện nghiên cứu quan trọng trong thi pháp học. Đặc biệt cốt truyện cổ tích mang những nét đặc trưng riêng phụ thuộc vào mô típ tạo thành, đó là sự đan dệt của những mô típ nghệ thuật quen thuộc theo một hệ thống nhất định và khi thay đổi vị trí các mô típ đó sẽ tạo ra những cốt truyện mới. Trong truyện cổ tích, mô típ được xem là đơn vị cơ bản cấu tạo cốt truyện. Kết cấu của truyện cổ tích là sự xâu chuỗi nhiều mô típ theo một trật tự nhất định. Vì thế, nghiên cứu mô típ trong truyện cổ tích là một công việc thiết yếu nhằm làm sáng rõ đặc trưng thể loại về mặt cấu trúc.

Ngay từ khi còn nhỏ, bản thân tôi đã rất yêu thích và say sưa với thế giới truyện cổ tích bay bổng, tuyệt vời qua lời kể của bà, của mẹ. Khi lớn lên, làm công tác giảng dạy bộ môn Ngữ văn, tình yêu các tác phẩm dân gian đặc biệt là những câu chuyện cổ tích càng trở nên sâu sắc thôi thúc bản thân tôi tìm tòi, nghiên cứu những đặc sắc xung quanh mảng truyện cổ tích Việt Nam.

Với những lí do trên đây, người viết chọn đề tài: ***Một số mô típ tiêu biểu trong truyện cổ tích thần kì Tày, Thái*** làm vấn đề nghiên cứu, khám phá.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Trong nhiều năm trở lại đây, hướng nghiên cứu truyện cổ tích qua hệ thống mô típ là hướng đi được nhiều nhà nghiên cứu chú ý và đã có rất nhiều công trình, chuyên luận được công bố. Đề tài của chúng tôi trước hết kế thừa kết quả nghiên cứu lý luận và những khảo cứu về mô típ trong truyện cổ tích người Việt cũng như truyện cổ tích các dân tộc thiểu số và dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc nói chung làm cơ sở cho việc tìm hiểu, khám phá các mô típ tiêu biểu trong truyện cổ tích Tày, Thái.

Trước hết có thể kể đến công trình “*Thạch Sanh và kiểu truyện dũng sĩ trong truyện cổ Việt Nam và Đông Nam Á*” [19]. Trong công trình này, tác giả Nguyễn Bích Hà đã xác lập khái niệm diễn hoá mô típ: “Diễn hoá mô típ là sự tồn tại, vận động và biến đổi của từng mô típ trong từng thời kỳ, thời đại lịch sử của từng dân tộc, từng vùng cũng như toàn bộ lịch sử của dân tộc, khu vực và

toàn thế giới” [19, tr.33]. Trên cơ sở đó, tác giả đã hệ thống các mô típ tiêu biểu trong kiểu truyện này và phân tích sự diễn hoá của các mô típ truyện Thạch Sanh. Về mô típ kết hôn, tác giả có nhận xét “*Mô típ này thường nằm ở cuối truyện, mang chức năng giải quyết số phận của nhân vật thiện theo cách có hậu, phù hợp với quan niệm và mong ước của nhân dân về những con người xứng đáng được hưởng hạnh phúc*” [19, tr.40].

Nguyễn Thị Huệ trong công trình “Nhân vật xấu xí mà tài ba trong truyện cổ tích các dân tộc Việt Nam” [27] cũng khám phá sự diễn hoá và nguồn gốc các mô típ chính trong kết cấu hình tượng nhân vật. Về mô típ sinh nở thần kỳ, nhà nghiên cứu khảo sát các dạng thức ra đời thần kỳ của nhân vật và đặt câu hỏi: “*Trong truyện cổ tích, mô típ về sự sinh nở thần kỳ có ý nghĩa giống như ở thần thoại hay không? Có bị thay đổi và chuyển hoá đi hay không?*” [27, tr.48]. Tác giả cũng đã khẳng định nguồn gốc thần thoại của mô típ này trong truyện cổ tích, từ đó đi đến những luận giải thuyết phục về sự diễn hoá của nó.

Gần đây, nhà nghiên cứu Lê Mai Thi Gia với công trình *Motif trong nghiên cứu truyện kể dân gian lý thuyết và ứng dụng* [17] cũng đã một lần nữa xem xét kỹ lưỡng, đầy đủ từ phương diện lý thuyết đến ứng dụng việc nghiên cứu truyện kể dân gian nói chung, truyện cổ tích nói riêng từ mô típ. Đặc biệt, tác giả đã nghiên cứu công phu mô típ tái sinh trong truyện cổ tích Việt Nam từ rất nhiều bình diện.

Ngoài ra, có khá nhiều bài viết bàn về các mô típ cụ thể trong một số kiểu truyện cổ tích cụ thể của dân tộc Việt cũng như truyện cổ tích các dân tộc thiểu số miền núi phía Bắc trong đó có dân tộc Tày, Thái.

Năm 1983, trên tạp chí văn học số 5, tác giả Đặng Thái Thuyên có bài “*Đề tài hôn nhân trong truyện cổ tích thần kỳ Mường*”[70]. Trong bài viết, tác giả đưa ra cái nhìn tổng quát về đề tài hôn nhân trong truyện cổ tích thần kỳ dân tộc Mường và có những nhận xét thú vị.